

L'auca del senyor Esteve (fragment)

Santiago Rusiñol

Rusiñol, S. (2010). L'auca del senyor Esteve (R. Salvo Torres, ed.). Edicions 62.

3

A ON ES VEU LO QUE COSTA DE PASSAR UN INFANT PER ENTRE EL TRÀNSIT COMERCIAL. A ON ES VEU EL BATEIG. – I A ON ES VEU QUE NO PASSA RES QUE VALGUI LA PENA DE CONTAR-SE

L'endemà, el jorn solemni del bateig, un sol brillant de primavera va eixir a il·luminar el barri.

Aixís que el senyor Ramon va llevar-se, i va obrir els finestrons d'aquell balcó, va despertar la seva dona, per dir-li:

—Quin dia, Roseta! Quin dia per anar a batejar! Llàstima que et tinguis d'estar al llit i no puguis venir amb nosaltres.

—Serà una altra vegada —va dir ella, i va tombar-se de l'altra banda.

Realment, era tan hermós el dia, després de tantes hores de ploure, que es podia pagar per veure'l. Allí davant, en el quartel, van treure les mules a airejar, i les van lligar a lo llarg de la paret, formant una renglera de cues que arribava de cap a cap de l'edifici. Allò era una espessor de cames que no paraven, i allò era una volior de mosques que no deixaven parar les mules. Un artiller i una, de mula, havien fet una posta: ell d'anar donant garrotades fins que ella no engegués coces, i ella d'anar engegant coces fins que no li donessin garrotades, i la posta va durar mitja hora, fins que es varen cansar, un i altra. Per les finestres del segon pis es veia netejar cananes, *machetes* i eines de fer mal. Cantaven els artillers a dintre d'a-quella gàbia espaïosa, en valencià, en gallego, i sobretot en andalus, amb cada ai! i cada gemec d'alegria, que feien tremolar els canons. Per la porta principal, els assistents de *retén* van treure balancins i cadires; van eixir *aquells* oficials a fer guàrdia, i allí,

tot fent la copeta, comentaven el diari: que si el mes passat havien mort, de mort natural, vint capitans més que l'altre; que si els en faltaven morir fins a tants, per pujar l'*escalafon*; i que si amb una mica de guerra la cosa aniria més de pressa. Alguns d'ells donaven ordres, quatre quintos sols i arrengherats anaven fent el pas i comptant, però només arribant fins a dos, com si s'haguessin tornat bojots tots quatre; fins que, en un moment donat, no se sap quina mena de flaïr devien sentir les mules, que ja no les varen poder aguantar: a salts, a empentes, i a ramades, van córrer a la menjadora.

Realment, la Naturalesa, amb l'intervenció de l'home, que és la criatura més perfecta, fins en aquell racó de plaça, treia lo millor que tenia, per preparar un dia de bany, i el senyor Ramon ho sentia, i despatxava la trenzalla com si vengués canes de joia.

A totes les parroquianes que entraven, baldament no fessin gasto, tot destrenant satisfacció, els hi deia lo mateix: que era pare d'una criatura que pesava més de set lliures.

La major part no hi deien res, perquè no sabien si era poc o molt, però totes n'estaven contentes.

Alguna trobava que era massa, i d'altres, les més xafarderes, retreien criatures vivents, i filles de la mateixa escala, que havien nascut pesant vuit lliures, i vuit i mitja, i fins nou lliures i pico, però el senyor Ramon no en feia esment. Sabia lo que són les balances.

—Avui és el bany —els deia—. Avui és la primera vegada que tindrè de tancar la botiga.

—Però no serà la darrera —li deien—. Vostè és jove, senyor Ramon —i sortien mirant de reüll aquell floret d'artillers que hi havia per les finestres.

—Quin dia! —va dir el primer que arribà pel bany, col·locant-se en el lloc del dia abans.

—Quin bon dia! —varen anar dient els altres, assegant-se en els seus llocs corresponents.

—Bon dia —va dir el senyor Josep Forment enclotant-se en el seu silló.

I la mare, des del llit, també digué que era bon dia, sense sapiguer per què, si per lo del bateig del fill, o d'esma, al sentir-ho dir an els altres.

Siga com siga, ja hi eren tots. El senyor Esteve, tot de negre, amb una corbata de setí que li donava tres voltes al coll, i encara quedava corbata pel nus; la seva dona, de llanilla, també a tota negror; la senyora Pepa, amb aquella mantellina que li penjava fins a genolls; les tres cosines, de dol crònic, és a dir, d'hàbit, però amb les corretges noves i els dolors de plata lluent. El senyor Josep Forment, amb la levita millor a la part de fora; la llevadora, amb uniforme de bateig; el pare, sèrio; i la criatura, dintre d'una capa, que només li deixava veure una cara com una maduixa, voltada de roba blanca.

El faetó ja s'esperava. A les tres havia arribat, i per tots els balcons hi havia gent, admirada de veure aquell cotxe que duia un cotxer amb librea, guants, botons d'or, un barret de mitja copa i un clavell vermell a l'orella.

Es varen despedir de la mare, que plorava d'alegria, van eixir i van pujar al faetó, els vuit convidats a dintre, i el senyor Ramon al *pescante*.

Conforme havien convingut, en comptes d'anar de dret a Sant Cugat, que era a on s'havia de batejar, volien aprofitar el gasto, i anirien a donar la volta. Primer passarien, segons tractes, de llarg a llarg del quartel; després, pel passeig de Sant Joan; després, pel carrer de la Princesa, Plaça de Sant Jaume, carrer del Bisbe, i en sent a la Plaça Nova, es ficarien pels carrerons, i cap a Sant Cugat, per allí a on poguessin.

Per davant del quartel van passar al trot; els dos cavalls eren valents: a dintre del cotxe ningú parlava, però hi havia molta harmonia; a fora, el cotxer explicava al senyor Ramon les qualitats del bestiar; però en ser al davant del Rec van fer la primera parada. Tot el carrer de la Princesa, el dels Assaonadors, fins al Born, era una espessor de carros, de crits, de trasbals i de bullici. D'un magatzem ple de teranyines, en treien bales de cotó, les hi donaven una empenta, les apoiaven en el carro, i amb un salt les tiraven a sobre; al costat, en una altra botiga, anaven tirant pells de bou a terra, que aixecaven una polsina que feia flaire de benzina i de bèstia dissecada; més enllà, entraven drogues al fons d'una cova, i s'havia vessat una gran ampolla que feia un regueró de fum; més lluny es tiraven bacallans secs amb les

ganyes esteses i premsades; aquí rodolaven bótes, allí descarregaven jàsseres, amb un terratrèmol de metralla, i pertot arreu apuntaven, cridaven, escrivien, renegaven, i el soroll era tan fort, que dintre del faetó se sentia una remor com qui es posa un corn a l'orella.

Després d'un paro de mitja hora, quan tothom va haver descarregat, van poguer tirar endavant, fins a ésser al carrer de Montcada, i allí, segona estació, però aquest cop amb parada i fonda. Entre un tren de carros que venien, i una altra renglera que tornaven, varen deixar encastat el faetó a dintre un nus de comerç, de bateig i de mercaderies, que no hi havia modo de desfer-lo.

Els d'un costat deien als altres que tiressin endavant; els de davant reculaven; els de la dreta empenyien; el cavall del carro de darrera ficava el cap en el faetó i posava el nas a la falda d'una de les tres Maries; els del faetó tenien el morro encastat a una bala de cotó; el municipal se n'havia anat per no tenir *controvèrsia*; els de peu donaven ordres, els de dalt dels carros insultaven, tots cridaven, tothom manava; va començar el chor de renecs, i el cotxer del bateig en persona, sortint-li el carreter que duia a sota d'aquells guants verds i a dintre d'aquella librea, va renegar més que ningú, i fins va baixar del cotxe, desafiant tot el carrer i tot el comerç de Ribera.

Els de dins estaven serens. Els contrariava una mica aquell embrancament comercial, però eren gent que es feien càrrec i sabien el que és el trànsit. Si haguessin gosat, i no haguessin anat vestits de negre, fins haurien baixat a posar ordre i a ajudar a descarregar carros.

El senyor Ramon donava consells, anant a l'una amb el cotxer; la padrina li encarregava que sobretot no es comprometés; el senyor Josep Forment callava, i el padrí, el senyor Esteve, fins hi va deixar anar una sentència:

—Primer és el comerç que el bateig —va dir—. La criatura té espera, i el gènere no entregat a temps sofreix merma i avaria.

Per fi, hi va haver un poc de moviment: els carros van començar a caminar, i el cotxe, entre el carro de cotó i un de petroli, va anar seguint amb els carros, i com que allí van trencar, varen haver de trencar amb l'ambulància i fins arribar a Sant Cugat, fets un sandvitx de bateig, entre el cotó i el petroli.

—Aviam si descarregareu de pressa —els va dir el carreter de darrera.

—Descarregarem si ens ve bé —va saltar el cotxer baptismal; i per evitar garrotades en un dia tan senyalat van saltar tots de pressa del cotxe, menos la senyora Pepa, la pobra!, que la van tenir de baixar.

Ja a terra, van entrar l'infant al temple, això sí, van entrar quasi a les palpentos, perquè el temple estava a les fosques. En els altars no hi havia ciris, les parets semblaven de merino gris, i només allà dalt de tot, per dos vidres verds i vermells, entrava una claror de torratxa o de càmera fotogràfica, que marcava dugues cintes a uns àngels que hi havia asseguts a la barana d'una cornisa i que no queien per això perquè eren de fusta, i eren àngels.

El senyor Esteve topà amb un banc, i digué, malhumorat:

—¿A on tenen el despatx en aquest dimoni de parròquia?

—Tenim d'anar a la sagristia —va respondre la llevadora.

Però a la sagristia no hi eren, i el senyor Esteve va afegir:

—La casa que a les hores de despatx no hi són no pot anar bé de cap manera.

—Ja vindran, home —li va contestar la padrina.

—És que tindrien d'estar *perennes* —va respondre de nou el padrí—. No es tenen les portes obertes per descontentar la parròquia. I nosaltres ho som, de parròquia. A tots ens hi han batejat a la casa, i si no, que mirin llibretes, i si no les volen mirar, jo les hi ensenyaré, aixís que arribi, a aquest senyor vicari. Vull que sàpiga amb qui se les heu, i que si es protesta una lletra també es protesta una criatura. —Però mentres volia protestar-la sortí un capellà d'un altar, seguit d'un escolanet, i se'n va anar cap a la pila.

Va ser un bateig ràpid i concís. Posar-li Estevet, Lluís i Pau, treure-li la gorra, tirarli l'aigua, tornar-li a posar la gorra i llegir quatre obligacions va ser cosa d'un moment.

Ni la criatura va adonar-se'n.

—Per lo curt que ha estat el trobo car —va dir el senyor Esteve, tot sortint—. Ens han fet un bateig de segona.

—Tots són iguals —va respondre la llevadora—. Amb els bateigs no hi ha diferències.

—Que no hi ha diferències, em gosa a dir? —va reprendre el senyor Esteve—: preguntí-m'ho a mi, si n'hi han. Quan la criatura és de més *pago*, s'hi miren més, i s'hi entretenen. Hi posen més llatí, més aigua i més beneïda.

—Vaja, Esteve, no et descantellis —li va dir la seva dona—, anem a trobar el cotxe i deixa-ho córrer.

El cotxe prou hi era, a la porta, i els cavalls també, però el cotxer... a on dimoni era el cotxer?

Van cridar-lo. Va tirar el senyor Ramon carrer amunt, i el senyor Esteve carrer avall; van donar veus an el veïnat: van despertar un municipal que dormia, i sabeu on era el cotxer...? Era allí, en una cantonada, ajudant a aixecar un carro que se li havia encallat una roda.

Si no hagués sigut pel renegar i el clavell que duia a l'orella, no l'haurien pas conegut; s'havia tret l'uniforme i en mànegues de camisa estava forcejant la roda, i fins que el carro va arrencar no el varen poder arrencar an ell de la roda.

—Apa, cotxer, a casa i de pressa —va dir la senyora Pepa.

—Sí que han enllestit aviat —li va contestar el cotxer—. Encara no hi han posat mig jornal.

—Deixa't de jornals, i cap al cotxe —li digué el padrí amb energia.

I tornant a pujar al cotxe en el mateix ordre de l'anada, va seguir el carrer de Sant Cugat, fins que, sent al Portal Nou, van tornar a trobar un riu de comerç i varen seguir la corrent.

Allí era negoci de pells, de blanqueig i de tintoreria lo que embussava els carrers. De dintre d'un soterrani en treien bèsties escorxades, que n'anaven rasant la pell; dels terrats penjaven troques de cotó, blanques, grogues, de color de blau de soldat, de color de negre de viuda, de colors virolats de valencià, gotejant per les fatxades i tenyint totes les aceres; per dintre de botigues negres se sentien dringar les encluses, en els patis serraven fustes; pels carrerons estrets, els cavalls, estirant els

carros, relliscaven amb la humitat, i feien saltar espurnes de foc, i els magatzems es buidaven per omplir altres magatzems, amb un desfici que no parava.

Els homes del nostre bateig se'l miraven satisfets, aquell moviment de vida. Anaven com peixos de globo a dintre del *faeton*, però eren peixos que nedaven a dintre del seu element. Se sentien llenya d'aquell foc; roda d'aquell engranatge; corretja de transmissió d'aquell tràngol de comerç, i, a sota el vestit de les festes, hi duïen la vanitat de dur un plançó en aquell barri que, si era només que un esqueix, temps a venir seria un arbre d'aquell bosc de carros i gènere.

Tant és aixís lo que els passava, que quan varen haver donat dugues voltes pel passeig de Sant Joan, i van veure que en el passeig només hi havia gent solitària: el *guardapaseos* arrupit, algun llegidor de novel·les i dos o tres vells prenent el sol, al segon tomb van dir al cotxer: —«A casa, que ja hi hem passat, per aquí»— i tots es varen posar tristos.

Tan tristos, que ni van prendre el xacolata amb aquella franca alegria que es té de prendre el xacolata perquè siga xacolata. Ni varen parlar de comerç: és com dir que no van dir res. Ni van riure, com de costum; i només al despedir-se, el senyor Esteve, el padrí, a l'entregar l'Estevet als braços de la seva mare, li va dir amb to solemniat:

—Roseta: aquí tens l'Estevet batejat. Fes-ne un bon comerciant. Un que honri el nom de «La Puntual». Puja'l com es té de pujar. Sèrio, moderat, prudent, bon pagador i bon cobrador, i pràctic: sobretot ben pràctic; que l'home és el que fa la casa, i la casa és el que fa l'home.

6

DE COM S'ALÇA UNA TEMPESTAT EN UN ESTANY D'AIGÜES SOMORTES

Sí; haurien fet bé de no anar-hi, al teatre.

Aixís com n'hi ha prou d'una espurna per a encendre un polvorí, quan una imaginació està plena, una cosa tan innocent com és el veure una comèdia la pot fer esclatar com una flor.

Aquells llibres que En Ramonet havia llegit, aquells dibuixos que havia fet i aquells companys que havia tingut li havien anat encenent el cap, i només faltava un misto per a fer-li la bullida.

Des d'aquell vespre en endavant, En Ramonet es va resoldre a seguir la seva dèria, costi el que costi i rebi qui rebi. Va volguer eixir d'aquell estany i tirar-se al mar dels seus somnis; va sentir delit de volar enc que s'hagués de rompre les ales; va volguer ser *artista*, en una paraula: deixar aquell niu arreberat, aquell caixó de trenzilles, aquell cau, aquell molí de fer diners, i llençar-se a la ventura.

Ja a les tardes, sense miraments, agafava els llapis i sortia, i entrava a l'hora de sopar, i tornava a sortir de seguida; ja s'havia desvergonyit a penjar dibuixos per les parets i que els veiés qui volgués; ja havia profanat la botiga dibuixant a l'Altar Major, a dintre mateix de l'escriptori, al costat del senyor Pau, que ho veia amb esfereïment; ja feia entrar els companys a Missa en sense senyar-se a la porta, i al mig dels caixons i dels parroquians discutien les seves coses: ja no tenia sagrat. Les botigues, com les iglésies, quan se'ls ha perdut el respecte, ja no hi ha fre per als que hi viuen. La franquesa mata la fe, i morta la cuca mort el verí. Sense fe no hi ha *mercerías*.

El senyor Esteve se n'havia adonat. És clar que se n'havia adonat; i En Ramonet s'havia adonat que el senyor Esteve se n'adonava, i si no es deien res l'un a l'altre és que tenien por de l'esclat. Era tan gran, tan immens el que En Ramonet volia destruir; ha posat tantes arrels una botiga de setanta anys; s'hi ha criat tanta i tanta molsa, en una casa de comerç que quatre generacions hi han fet números; són tan humides de suor, de suor de pares a fills, les parets d'un establiment que porta un sigle de llaurar-hi, que, amb tot el delit d'anar-se'n, comprenia que quan ho digués cruixirien les parets i sagnarien les entranyes, i anava fent i callava, i era tan estrany el temor que tenia el senyor Esteve d'un no sé què que s'apropava, d'un trontollar que sentia, d'un daltabaix que veia venir, que no gosava dir res perquè amb el so de la veu no s'ensorrés tot d'un plegat. L'un tenia por de parlar, i l'altre tenia por d'escoltar. Els llavis anaven per obrir-se i es cloïen abans de dir res. La veu no gosava sortir per temor de comprometre's, i un i altre parlaven baix, i curt i lo menos possible, com si no volguessin despertar un malalt que hi havia a la casa.

La mare, com totes les mares, patia sense saber per què. Es mirava en els ulls de tots dos i hi veia clarors de dubtes que no els havia vist mai. Endevinava en l'home (ell que sempre havia estat tan pacífic) un grumoll de pensaments negres que li enfosquien la vista, i endevinava en el seu fill onades de color de rosa i nuvolades de fosc que l'encenien o apagaven; i la pertorbava tant aquest no sé què que pressentia, que anava de l'un a l'altre suplicant amb el seu mirar, demanant misericòrdia, volguent implorar del seu Esteve un perdó per lo que vingués i volguent aturar el seu fill de lo que ja veia venir.

I va venir lo que ella veia, i a la fi es van obrir aquells llavis i la tempestat que es congriava va esclatar com una bomba, i els fonaments de «La Puntual» va semblar que s'esquinçaven i que els arrencaven la carn, i van tremolar les capsas i es varen esquerdar les bigues!

Un dia, de bon matí, En Ramonet se'n va anar sense dir res a ningú.

Va dinar i tornava a anar-se'n, i el senyor Esteve va anar a la porta i, cobrint l'eixida amb el seu cos, palpitant i tremolós, li va dir:

—Atura't, Ramonet! Abans d'anar-te'n hem de parlar. Entra i seu, i sortim-ne d'una vegada i sapiguem lo que passa.

Van entrar a la sala de rebre. El senyor Esteve tancà les portes, i, un cop asseguts tots dos, el pare va dir an el seu fill:

—Ramonet, ja saps que una vegada et vaig preguntar què feies. Tu em vas dir que anaves a Llotja, i jo no vaig saber res més. Tu ja saps que no hi ha res al món que, llevat de tu i la teva mare, estimi tant com la botiga. Tu ja saps que em vas prometre que la cuidaries com a pròpia, que teva és i teva ha de ser, i, en comptes de complir lo que deies, ja no sols has anat a Llotja, sinó que te'n vas de tardes, i avui te'n vas de matí i demà te n'aniràs per sempre, si no parlem clar i no t'expliques. Digues d'un cop: on vas quan surts?

—A estudiar.

—Això, ja ho has dit. Digue'm si dius la veritat, i, si la dius, de què ha de servir-te tot això que dius que estudies.

—Pare... —va dir En Ramonet, trontollant-li el parlar en el llavis—. Pare, en fa molts, de dies, que la vui dir, la veritat, però... em fa tanta por de dir-la que no sé si tinc de dir-la.

—Digues, i no tinguis temor de res.

—No en tinc per mi, de temor. En tinc... En tinc per vostè. Lo que tinc de dir-li és tan amarg que mentres el cor em diu que ho digui, el pensar... el pensar m'ho atura.

—Sortim-ne —digué el senyor Esteve, vibrant nirvis de dintre seu que havien dormit cinquanta anys.

—Doncs... —va dir En Ramonet, pàl·lid com un lliri mort—. Doncs això que estudio, que em diu per què ha de servir-me, té de servir-me per a una cosa: per a la carrera que vui seguir.

—Per a la carrera que vols seguir? —digué el senyor Esteve tornant-se groc—. ¿Per a la carrera que vols seguir? I que no en tens una, de carrera? ¿Que potser voldries deixar la botiga? ¿Que saps lo que dius?

—Sí senyor!

—Que sí senyor, acabes de dir? I ho dius serè? I ho dius mirant-me? I no cau el cel i la terra? ¿I ets el meu fill? I ets de casa? ¿I has nascut de mi i de la meva dona? I goses parlar, llamp de Déu!

—Pare... vostè m'ha fet parlar.

—Però, ¿que no tenies cap més punyal per a donar-me la punyalada? Que ho dius per matar-me? Que em vols matar? ¿Que no ho saps, que aquesta botiga és més que tu i més que nosaltres, que ens ha criat, que ens ha donat nom, que és el nostre nom, el que portem i que tu el vols arrencar i trepitjar, i no el trepitjaràs, no!, perquè em faries bocins a mi, i a la teva mare, i a tots?... Calla! Calla! No et vui sentir. No! Parla, que ho vui saber tot! Quina és, quina és aquesta carrera? Digue-ho d'un cop! Digues! Quina és?

—És inútil que l'hi digui.

—T'ho mano!

—És... ser... escultor.

Si haguessin donat un cop de mall al mig del cap del senyor Esteve no li haurien fet tant mal com al sentir dir «escultor». Com un llamp que cau en una penya, aquella claror d'aquell taller que havia vist quan era jove, amb el xivarri, amb aquella nuesa i aquell desordre, li van rebotre en el cervell, i només va tenir temps d'apuntalar-se per no anar-se'n llarg a terra. Va volguer contestar, i no va poguer; va volguer insultar el seu fill, i no va trobar paraules; va volguer plorar, i no trobà llàgrimes; va volguer morir-se de sobte, i no va trobar la mort a la vora.

En Ramonet se'l va mirar, suplicant, amb els ulls negats de llàgrimes, i petant-li les dents, va dir-li:

—Pare, escolti.

—No! No puc escoltar! —va poguer dir el senyor Esteve aguantant-se el cap amb les mans—. Ja sé lo que és, ser escultor! És ser un perdut. És viure entre gent perduda! És deshonorar el nom del teu pare!

—No! Això no! —va dir En Ramonet amb energia.

—Que no, goses dir? Que no? Encara havies de venir al món i jo ja sabia lo que era, aquest ofici! És un ofici de perduts, de miserables, de pobres!

—Pare...

—De pobres, dic! I jo, que m'he afanyat anys i anys perquè no en riguessis de pobre! Que he estalviat tant per tu! Que la teva mare i jo no hem menjat perquè tu poguessis estar bé! Per fer-te home! Per fer-te home digne!... pagar-nos amb la recompensa de volguer ser un miserable!... Vés-te'n! Vés-te'n del davant i borra't el nom que portes!

—Pare, deixi'm dir!

—I què em pots dir? ¿Què em podràs dir que ja no sàpiga? Ja la veia venir, la deshonra i la desfeta de la casa, però mai l'hauria creguda tan gran!... Em mates! Em mates!... —anava dient. I aquell home tan reposat, tan serè, tan poca cosa, esclafat per aquella desfeta que li tirava per terra tot un passat de creences, tota una generació d'idees i tot un cabal de pensaments, feia eixir tanta bromera en aquell bassal de quietud, que En Ramonet li va dir:

—Perdó! Perdó, pare!

—Vés-te'n! —li va contestar el seu pare—. Vés-te'n, malvat. Et desheredo!

—Perdó! —va continuar dient el noi—. Tant me fa que em desheredi! Jo vui el perdó! Sols el perdó! Jo no els estimo, els diners.

—Calla, al menos.

—Perdoni'm, i seré obedient. No li donaré cap més pena! No seré... escultor. No seré res. Seré lo que vostè em mani.

—Calla! Que només ho dius per dir. Ja ho has promès altres vegades, i després vas a la teva. Ja no m'enganyes. Ja et conec!

—No, que no em coneix! Això, ja ho sé.

—M'ha costat, però a l'últim t'he entès.

I, posant-se a plorar en el silló per primera vegada en sa vida, va dir, traient-s'ho de l'ànima:

—Em podies matar a mi en comptes de matar la casa! Jo de vell no puc passar, i la casa no ho és mai, de vella!

—Pare, si no el vui matar! —li va anar dient En Ramonet, mentres el senyor Esteve plorava—. Li juro que no la vui matar! Seguiré lo que vostè digui, però sàpiga que el que volia fer no era pas matar-la, la casa. Jo volia treballar. Treballar de nit, de dia, a tothora, matant-me de treball per anar amunt, per pujar-ne una, de casa, que no es puja amb pedres ni diners, que es puja amb somnis i amb glòria...

—Tants anys de batallar hora per hora! —va dir el senyor Esteve com parlant sol.

—Jo també volia treballar! Jo també l'estimo, el seu nom, que és el meu i que és el dels meus avis! I no hauria mort fent... d'escultor. La vida que hauria dat al marbre hauria sigut de vostè, hauria vingut de vostè!, hauria sigut la coberta de què parlava aquell vell a l'hora de la seva mort! Hauria fet les estàtues per hermostrar aqueixa «Puntual», aqueixa «Puntual» que vostè estima, i jo també, però d'altre modo: vostè perquè l'ha criada, i jo perquè m'ha criat; vostè perquè n'ha tret el nom, i jo perquè

n'hi voldria donar un, de nom; vostè perquè n'ha tret producte, i jo per esculpir-hi una làpida...

—Tants anys! Tants anys passats! —anava dient el senyor Esteve.

—No em mouré! No em mouré més de darrera el taulell! Aniré fent lo que vostè vol, fer diners, sempre fer diners! Però si un dia vostè s'adona que em vaig fent ric, però que em vaig fent trist; que vaig augmentant la fortuna, però que vaig perdent l'alegria; que m'he apagat tots els somnis, i escanyat les esperances, i mort la fe, i trepitjat les il·lusions, i esmicolat a dintre el cor tot lo que hi tenia de vida, al menos... al menos... adongui-se'n i planyi'm!, que enterrar la fantasia a vint-i-tres anys, com ara tinc, potser encara té més mèrit que no pas el fer fortuna; i, això, ho faig per vostè, no ho faig per mi: per a mi la llibertat és vida, i per a vostè seria la mort, i com que vui que visqui... em quedo!

—Tant temps passat! —deia el senyor Esteve.

—Tant temps per venir! —deia En Ramonet.

—No puc! No ho puc resistir!

—Pare —li va dir, apropant-se-li—, li torno a demanar perdó.

—No puc! No puc! —continuà dient anant-se'n cap a la porta.

I aixís que l'anava per obrir va sortir la seva dona, també feta una mar de llàgrimes, i es varen abraçar els dos vells.

En Ramonet, des de la sala, implorava un poc de consol, una mirada, un gesto, un moviment, que li paguessin tan sols el sacrifici que feia, i els ulls de la mare l'hi van donar.

Moix i trist, va baixar a la botiga, i, amb el cap ple de fantasies i el cor amarat de tristesa, va anar apuntant al llibre Diari les troques de fil que venia i les il·lusions que cabdellava.